

המעמד ההלכתי של פירות וירקות בשנים השמיות

**אוצר
הארץ**

שמיטה ישראלית למהדרין

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

יסודות הלכתיים ל"היתר המכירה" ו"אוצר בית דין"

יסודות ההלכתיים ל"היתר המכירה" ו"אוצר-בית-דין"

תקציר
שיעור:

א. יסודות ההלכתיים להיתר המכירה

היתר המכירה שנקטו גדולי ישראל בעבר ובהווה מסתמך על מספר סוגיות עקרוניות ורק משום שאנו נמצאים במצב של שעת הדחק, נקטו בהם לפי השיטות המקלות.

1. קדושת הארץ למצוות התלויות בארץ בזמן הזה

האם קדושה שנייה (עליית עזרא) הינה מדאורייתא או מרבנן?

בירושלמי (שביעית פרק ו ה"א) מובא מחלוקת אם קדושה שנייה (עליית עזרא) הייתה קדושה מדאורייתא או רק מאליהן קבלוה עליהם, הרמב"ם (בית הבחירה פרק ו הל' טז) פסק שקדושה שנייה קדושה מדאורייתא.

מה תוקף קדושת הארץ למצוות התלויות בארץ בזמן הזה (לאחר החורבן)?

הרמב"ם (בית הבחירה פרק ו הל' טז) פסק שקדושה שנייה קדושה לשעתה ולעתיד לבא, ולכן ארץ ישראל בגבולות עולי בבל הינה מקודשת למצוות התלויות בארץ גם כיום מדאורייתא. אך בפירוש רש"י (גיטין ל"ו ע"א ד"ה בזמן, סנהדרין כו ע"א ד"ה פוקו זרעו) בביאור הטעם שאין דין יובל ושביעית נוהג בזמן הזה ביאר, שהוא מטעם שבטלה קדושת הארץ בזמן הזה. וכן פסק בעל ספר התרומה (הלכות א"י עמ' 65-71): "אלא הלכה דאף קדושת עזרא בטלה ובזמן הזה לא קדושה כלל... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...". ואכן היתר המכירה מסתמך כסניף להקל על בעל ספר התרומה שקדושה שנייה בטלה בזמן הזה.

2. מצוות שביעית (שמיטת קרקעות) בזמן הזה

אפילו אם קדושה שנייה לא בטלה, האם מצוות שביעית נוהגת בזמן הזה?

הגמ' במועד קטן (דף ב ע"ב) דנה בהיתר השקיה בשמיטה, אביי מעמיד זה היתר אליבא דרבי, משום ששביעית בזמן הזה דרבנן, ובמקום הפסד לא אסרו חכמים. לעומתו רבא מעמיד היתר השקיה אפילו לדעת רבנן ששביעית בזמן הזה מדאורייתא, מטעם שרק ארבע מלאכות אסורות מן התורה, והשקיה הינה איסור דרבנן ובמקום פסידה התירו חכמים.

הגמ' בגיטין (דף לו עמוד א-ב) דנה בתוקף תקנת פרוזבול; אביי מעמיד את התקנה ע"פ דעת רבי ששביעית הזמן הזה דרבנן, ורבא מעמיד אותה אפילו לדעת רבנן, ומטעם הפקר ב"ד היה הפקר.

בדין שמיטת כספים ותקנת פרוזבול פסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק ט הל' טז) כדעת אביי אליבא דרבי, ששמיטת כספים תלויה ביובל והיום הינה מדרבנן, ולכן מועילה גם כן תקנת פרוזבול.

לענין שמיטת קרקעות בשביעית ישנן שתי הבנות בדעת הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק י הל' ט). הכסף משנה (פ"ד הכ"ה) ביאר שדעת הרמב"ם שמיטת קרקעות הינה מדאורייתא, ומהר"י קורקוס (פ"ט ה"ב) ביאר שדעת הרמב"ם שאף שמיטת קרקעות תלויה ביובל והינה רק מדרבנן (וכן נמצא מפורש בלשון הרמב"ם ע"פ נוסח כתבי היד שלו; גם דעתו העצמית של הכסף משנה בשו"ת אבקת רוכל - ראה להלן - ששמיטה בזמן הזה מדרבנן). החזון איש (שביעית סי' ג' ס"ק ח) פסק בדעת הרמב"ם ששמיטת קרקעות תלויה ביובל ולכן שמיטה בזמן הזה מדרבנן.

ישנן עוד שתי דעות נוספות, דעת הרזה ששביעית נוהגת רק ממידת חסידות, ודעת בעל העיטור שיש לפסוק כרבנן ולא כרבי, והן שמיטת כספים והן שמיטת קרקעות בשביעית לא תלויים ביובל והינם מדאורייתא גם בזמן הזה.

ואכן היתר המכירה מסתמך על הדעות שמצוות שמיטה תלויה ביובל, ולכן תוקפה בזמן הזה מדרבנן, ולדעות מסיימות היא רק מדת חסידות.

3. דין פירות נכרי בארץ ישראל

מה דינם של פירות שגידל גוי בשביעית בקרקע שבבעלותו בארץ ישראל?

נחלקו בגמ' (גיטין מז), האם יש קניין לנכרי להפקיע מן המעשר, וקי"ל שאין קניין הגוי בא"י מפקיע מחיוב תרומות ומעשרות. וכן פסק הרמב"ם (תרומות פ"א הל' י'): "עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, אך במקומות שהקדושה רק מדרבנן כגון סוריא יש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית".

לעניין איסור ספיחין פסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט) שבפירות שגידל גוי אין איסור ספיחין הואיל והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. לדעת הכסף משנה הפירות מותרים ואף אינם קדושים בקדושת שביעית והוא לשיטתו, שכל עוד הקרקע ביד גוי הרי הגוי מפקיע את המצוות מהפירות שגדלים אצלו. אך דעת הרדב"ז שאמנם אין איסור ספיחין בפירות, אך הם קדושים בקדושת שביעית. בעל הכסף משנה כתב בשו"ת אבקת רוכל עוד טעמים לכך שאין קדושת שביעית בפירות הגדלים אצל גוי – משום שנאמר בפסוק "והיתה שבת הארץ לכם" לכם ולא לגוי, וכן משום ששביעית בזמן הזה מדרבנן ויש כח לגוי להפקיע קדושה דרבנן. בעל פאת השולחן (שביעית פרק כג סע"ב) הביא שתי דעות – דעת הב"י שאין קדושה בפירות ודעת המב"ט שיש קדושה שביעית בפירות וכתב שהדעה שאין קדושה בפירות אלו היא העיקר. וכן פסק הרב קוק בשבת הארץ (פ"ד הכ"ט), אך החזו"א הכריע כדעת המב"ט שיש קדושה שביעית בפירות הגדלים אצל גוי.

ואכן היתר המכירה מסתמך על הדעות שאין קדושת שביעית בפירות שגדלו בקרקע של גוי.

4. פירות שגידל יהודי בקרקע של גוי.

האם מותר ליהודי לעבוד בשביעית בקרקע של גוי בארץ ישראל?

נאמר בגמ' (גיטין דף סב ע"א) "אין עודרין עם העכו"ם". משמע שאסור ליהודי לעבוד בקרקע של גוי, הואיל וקדושה שנייה לא בטלה ואין הנוכרי מפקיע מקדושת הארץ (ואף שאין איסור ספיחין בפירותיו ואפילו אין קדושת שביעית בפירות שגידל הגוי, מ"מ הקדושה לא פוקעת מאדמת ארץ ישראל גם כשהיא ביד הגוי). בשו"ת מהריט"ץ (ישנות סימן מז) ביאר שטעם האיסור לעבוד בקרקע של גוי, הוא רק משום גזרה דרבנן שיחשבו שעובד בשדהו. תוס' (ד"ה אין עודרין) הקשה שמצאנו שמותר ליהודי לעבוד בקרקע של גוי, ובאחד מתירוציו כתב, שהואיל ומצוות שביעית היא מדרבנן אזי יש קניין לנוכרי להפקיע את מצוות השביעית לגמרי מקרקע שבבעלותו ואף מותר ליהודי לעבוד בקרקע. בעל התרומה (הלכות א"י עמ' 65-71) נקט שהואיל וקדושה שנייה לא קדשה לעתיד, הרי כל קדושת הארץ למצוות בזמן הזה היא מדרבנן, ודינה כדן סוריא שיכול הגוי להפקיע מצוות שביעית לגמרי. רבי יהושע מקוטנא, ואחריו הרב קוק נקטו להתיר בשעת הדחק אך לא התירו ארבע מלאכות האסורות מן התורה אלא רק מלאכות שאסורות מדרבנן. החזו"א נקט להחמיר שאין להתיר עבודת יהודי בקרקע של גוי.

ואכן היתר המכירה מסתמך על הדעות שבקרקע של גוי, אף מותר ליהודי לעבוד בקרקע. אכן החמירו שלא יעבוד מלאכות האסורות מן התורה.

5. איסור לא תחנם

כיצד הותרה המכירה לגוי ישראלי לא תחנם?

נפסק ברמב"ם (הל' עבודת כוכבים פ"י הל' ג) "אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות...ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שנים, מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע". בשו"ת משיב דבר (חלק ב סימן נו) יצא נגד המכירה מטעם האיסור דאורייתא של מכירה לגוי, וכתב "ברח מהזאב ופגע בו ארי כי רוצים להימלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע...". אך יש דעות שמסייגים איסור זה. הרמב"ן (הוזכר בספר החינוך מצוה שלט) ביאר שבמכירה לזמן ולא לצמיתות אין איסור. דעת המאירי (עבודה זרה דף כ ע"א) שאין איסור לא תחנם במכירה לערבים שמודים באלוקות. דעת שו"ת ישועות מלכו (חלק יו"ד סימן נ"ה) שאין איסור לא תחנם כל שהוא לטובת הישוב. כמו

כן, דעת רש"ז מלובלין (מובא בהר צבי זרעים ח"ב סי' מז) שכאשר המכירה היא לגוי שיש לו כבר בעלות על קרקע, אין בתוספת קרקעות ע"י מכירה זו איסור לא תחנם. ואכן היתר המכירה הוא ע"פ הדעות המסייגות את האיסור: המכירה היא לזמן, ולגוי שמאמין באלוקות, וכל תוקפה למען חיזוק היישוב בארץ ישראל.

6. הערמה

וכי אין במכירת הקרקעות הערמה גדולה?

כבר ענה על כך בשו"ת ישועות מלכו (חלק יורה דעה סימן נג) "תמה אני הלא למכור הקרקע הוא היתר פשוט וכל ישראל הדרים בח"ל נוהגים כן, הן לענין מכירת בכורים והן לענין מכירת חמץ בפסח והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה". והוסיף הרב קוק (אגרות הראיה שיב) שבאמת אין זו הערמה, כי נחא לישראל לאפקועי האיסור ומשו"ה גמרו ומקנו.

ואכן היתר המכירה לענין מצוות שביעית לא גרוע מהערמות במכירת בכור וחמץ בפסח ובמיוחד שכל איסורה רק מדרבנן.

7. המכירה אינה רשומה בטאבו

מה תוקפה של מכירת הקרקעות שאינה רשומה בטאבו?

טענה זו העלה כבר הרידב"ז (הקדמה לבית רידב"ז) "עצם גוף המכירה הלכה פשוטה שבקרקעות לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות הממשלה. וע"כ הגע בעצמך אם הרב דיפו כתב על חתיכת נייר שטר מכירה להערבי היחף שכל ארץ ישראל שביד היהודים שייך לו – האם בזה קנה הערבי ונפקעה א"י מן קדושתה והנייר הזה אינו ראוי אלא לצור עפ"י צלוחית...". ענה על כך הרב יצחק אלחנן ספקטור: "הנני להודיעו כי דעתי שיהיה מספיק בנעשה השטר בב"ד של ישראל לבד". והיום לאחר תיקון החוק (ע"י הרב דרוקמן) יש אף תוקף חוקי למכירה זו. היתר המכירה בתקופתנו יש תוקף חוקי הן ע"פ בית דין והן ע"פ חוקי המדינה.

בעון שמיטה גלינו מארצנו

כיצד נבטל מצוות שמיטה שהיא הגורם העיקרי לגלותנו?

יש שטענו (ההקדמה לבית רידב"ז), כיצד אפשר להפקיע מצוות השמיטה, שהיא הסיבה הראשונה שבגללה גלינו מארצנו הק' ובחזרתנו חייבים לתקן ולקיים מצווה זו. על כך עונה הרב קוק (אגרות הראיה קפט): "בכל חיי רוחי ונשמתי הנני משתוקק וצמא לחזקה ולהחזיר עטרה ליושנה, ועיני רואות איך שאנחנו רחוקים עדיין מלהוציא אל הפועל את הדבר הגדול הזה. וידעתי ברור, שאם לא יעשה ענין המכירה יעברו רבים מאד על כל איסורי שביעית בלי שום צד היתר כלל, ורשעים ירימו קרן לומר הותרה הרצועה לעקור מצות מן התורה בלא שום שאלה, ואין לשער כמה גדול חורבן תוה"ק וחילול ש"ש היוצא מזה, ע"כ הנני מוכרח לצאת בעקבות חז"ל בכלל 'מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבילות' והוכרחת לסדר זה ההיתר למוכרים להשתמש בו, כאשר עשו כן בשמיטות שעברו... ע"כ נעורר כל אשר נוכל כדי שיעלה דבר ד' בידנו ונוכל לקיימה, ולעזור לרבים להתחייב בה בלא פקפוק ולקיימה".

אכן מן הראוי לקיים את מצוות השמיטה אך עדיין רחוקים אנו מלהוציא לפועל דבר גדול זה ואין לנו אלא לקיים את היתר המכירה.

ב. יסודות הלכתיים לתקנת "אוצר-בית-דין"

המקור ראשוני "לאוצר-בית-דין" הוזכר בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ה"ד) והיו בו שני שלבים. "בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלוש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר". ושלב שני שבו בית הדין הוריד את שלוחי בית הדין לקטוף את הפירות ולהכין מהם יין ושמן ודבלה. בתוספתא מוזכר שהיו מחלקים את הפירות לבני העיר בערבי שבתות, כמו כן הוזכר שאין צורך לבער פירות שבאוצר בית הדין בשעת הביעור.

התוספתא הוזכרה בפירושי הר"ש והרא"ש (שביעית פ"ט מ"ח). גם הרמב"ן (ויקרא פרק כה פסוק ז) הביא את התוספתא והוסיף לבאר, שהתועלת של "אוצר בית הדין" היא כדי למנוע מישראל לעבור על איסורי שביעית של אסיף מעבר למותר ואיסור סחורה. הרמב"ם השמיט את התוספתא בחיבורו, ובאר זאת הרדב"ז (שמיטה ויובל פ"ז ה"ג ד"ה מחלקן) בשני אופנים: או לפי שאינה הלכה, או שאינה אלא בראשונה שהיו שם בית דין אוצרין ומחלקין.

בתקנת "אוצר-בית-דין" עולים מספר שאלות כיצד הדבר מותר

1. איסור קצירה ובצירה

כיצד התוספתא התירה לשלוחי בית דין איסור קצירה ובצירה?

רמב"ם (שמיטה ויובל פרק ד הל' א) ביאר שאיסור קצירה בשביעית הינה "שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל". ואם כן קשה, כיצד שלוחי בית הדין רשאים לקטוף ולבצור את כל המטעים והכרמים? החזון איש (שביעית סי' יב ס"ק ה' ד"ה דעת) ביאר שהאיסור הוא על הבעלים ולא על אחרים והגר"ש ישראלי (חוות בנימין ח"א עמ' סח ד"ה ונראה) ביאר שכל האיסור הוא הבלטת הבעלות שיש בזה, וכל שנעשה במופגן על ידי שלוחי ב"ד שמראה שמן ההפקר זה נאסף, כל עיקר האיסור אינו קיים. **נמצא שאף לדעת הרמב"ם יהיה מותר לשלוחי בית הדין לבצור ולקטוף כמות מרובה הואיל ואין במעשיהם ביטוי של בעלות.**

2. מצוות הפקרת הפירות ואיסור איסוף הפירות ע"ח לחלקם לעניים

וכי מותר לאסוף על מנת לחלק לאחרים?

המכילתא (שמות פר' כ אות ריד) למדה שאסור לבעלים לקטוף את הפירות אפילו על מנת לחלק אותם לאחרים. וכן פסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק ד הלכה כד): "וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום". ואם כן יש לבאר כיצד מותר לשלוחי בית הדין לאסוף את כל הפירות לרשותם ואף שברצונם לחלק לעניי העיר. הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ סי' ז ס"ק ב ד"ה ונראה) מבאר שכל האיסור הוא משום שמבטא בכך בעלות על הפירות ואין הפירות הפקר. **נמצא שכאשר שלוחי בית הדין אוספים על מנת לחלק, שאין במעשיהם ביטוי של בעלות כפי שהתבאר לעיל, אין בדבר איסור.**

3. בית הדין בימינו מתיר לשלוחי בית הדין עשית מלאכות לתועלת הפירות

התוספתא התירה לעדור תאנים, לבצור ענבים ולמסוק זיתים, אך מניין ההיתר לשלוחי בית הדין לעבוד לצורך שימור הפירות?

מלאכות דרבנן לאוקמי אילנא הותרו לעתים בשמיטה, כמבואר ברמב"ם (שמיטה ויובל פרק א הל' י): "ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה". הרב קוק בשבת הארץ (פ"א ה"ה) הדגיש שזהו דווקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה. אבל עבודה שהיא לצורך הפירות – לעולם אסורה, שכל מה שהוא לצורך הפירות, הפקיעה תורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם. לעומת זאת החזו"א (שביעית סי' כא אות יד) ביאר כוונת הרמב"ם שגם מלאכות להעמיד הפירות שלא ינזקו נכללות בהיתר אוקמי – אוקמי פירא ג"כ מותר. הגר"ש ישראלי (חוות בנימין ח"ג עמ' תרכד) חידש שבפירות "אוצר-בית-דין" אף לדעת הרב קוק יהיה מותר לשלוחי בית הדין שהם שלוחי כלל ישראל לעשות מלאכות לאוקמי פירא, שדואגים הם לפירות ההפקר השייכים לכלל ישראל. **נמצא שאף לשיטת הרב קוק שאוקמי פירא לא הותרה בשביעית, מ"מ לשלוחי בית דין יהיה מותר.**

4. מסחר בפירות שביעית

כיצד רשאי בית הדין בימינו לגבות תשלום עבור הפירות?

פסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ו הל' א): "אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר" והמעות נתפסים בקדושת שביעית. בתוספתא הוזכר "שבית דין שוכרין פועלין... ומחלקין מהן ערבי שבתות כל ואחד ואחד לפי ביתו". נמצא שהפירות מחולקים לבני העיר והתשלום לשלוחי בית הדין הוא לא עבור הפרי אלא עבור הטרחה שלהם. ובימינו – מניין משלם בית הדין לשלוחיו שכר טרחה? כתב הגר"ש ישראלי (חוות בנימין ח"ג סי' צח עמ' תרכה) שאלה הנהנים מן הפירות בערים ישלמו לשלוחי בית דין – שהם החקלאים – עבור ההוצאות הכרוכות בשכירת פועלים לבצירה ומסיקה וכיוצ"ב. השכר יחושב להם רק על פי מה שהשקיעו ובתור שכר פועלים המקבלים שכרם – לא עבור הפרי אלא עבור עמלם.

כיום לבית הדין אין קופה שממנה יוכל לשלם לשלוחיו. התשלום שהצרכן משלם אינו על שווי הפירות אלא על הטרחה של שלוחי בית הדין משעת הגידול ועד הבאתם לידי הצרכן. לכן אין כאן מסחר ומכירת פירות שביעית אלא חלוקה בלבד.

5. שקילה ומדידת פירות שביעית

כיצד שוקלים פירות שביעית בחלוקת אוצר-בית-דין?

נאמר במשנה (שביעית פ"ח מ"ג): "אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין". הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ו הל' ג) ביאר הטעם, "כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית". הרא"ש (פ"ח מ"ג) ביאר שמתוך שנמכרין באומד נמכרים בזול. כמו כן שינוי זה מהווה סימן לקונה שינהג בהם קדושת שביעית ולא אתי לזלזולי בהו. הגר"א (שנות אליהו שביעית פ"ח מ"ג) נקט שהאיסור הוא משום ביזיון.

נמצא שהואיל ובפירות אוצר-בית-דין אין מכירה אלא חלוקה (התשלום הוא עבור הטרחה של שלוחי בית הדין), ידוע לכל שהינם בקדושת שביעית ואין צורך לעשות היכר (ולא חוששים לדעת הגר"א). אכן אם מוכרים באותו מקום גם פירות שאינם בקדושת שביעית ולא ניכר שלפנינו חלוקת אוצר-בית-דין, ראוי לחלק פירות אוצר-בית-דין במארזים שאין בהם מידה מדויקת.

6. אוצר-בית-דין בימינו גם בירקות

כיצד ניתן להקים אוצר בית דין בירקות, הרי יש בהם איסור ספיחין?

התוספתא הזכירה חלוקת פירות ע"י שלוחי בית דין ולא הוזכר בה חלוקה של ירקות. בירקות ישנה מחלוקת על אלו מהם ישנה גזרת ספיחים האסורים באכילה בשביעית. לדעת הרמב"ם כל הצומח והנלקט בשביעית יש בו גזרת ספיחים אך לדעת הר"ש רק ירקות שהתחילו לצמוח בשביעית יש בהם איסור ספיחין, אך כל שהתחיל לצמוח בשיטת אין בו איסור ספיחין ומותרים באכילה בקדושת שביעית. בימינו ששביעית היא מדרבנן אנו נוקטים כדעת הר"ש. יש לציין שבתחילה דעתו של הרשל"צ הרה"ג מרדכי אליהו זצ"ל לא היתה נוחה מאוצר-בית-דין, אך לבסוף הכריע: "וכיום דעתי שעדיף לקנות דרך אוצר-בית-דין מאשר לקנות ישירות מירקנים שאינם יודעים את דין 'הבלעה' בשביעית" (מאמר מרדכי ושבית הארץ סי' כג עמ' תרטז).

נמצא שבימינו ששביעית מדרבנן, אנו נוקטים כדעת הר"ש ועוד ראשונים ביחס לאיסור ספיחין וכל שהתחיל לגדול בשיטת אין בו איסור ספיחין ואפשר לחלקו לציבור דרך "אוצר-בית-דין".

7. מצוות ביעור בפירות אוצר-בית-דין

האם יש חובת ביעור בפירות אוצר-בית-דין?

הלכה נוספת הוזכרה בתוספתא (שביעית פ"ח הל' א) שאין מצוות ביעור בפירות הנמצאים באוצר בית הדין. הרמב"ן (ויקרא כה ז), ביאר הטעם שאין צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית. דהיינו שכל עוד הפירות ברשות בית הדין הרי הם עדיין הפקר.

נמצא שפירות אוצר-בית-דין שנמצאים באוצרות ובמחסנים והגיע זמן הביעור אין צורך להפקירם, הואיל והם עדיין הפקר ולא בבעלותו של איש. אכן דנו האחרונים האם יש צורך להפקיר פירות שנלקחו מ"אוצר-בית-דין" והגיע זמן הביעור כאשר הם ברשותו של אדם פרטי, ולמעשה אנו נוקטים שיש לקיים בהם מצוות ביעור.

א. יסודות הלכתיים להיתר המכירה

קדושת הארץ למצוות התלויות בארץ בזמן הזה

האם קדושה שנייה (עליית עזרא) הינה מדאורייתא או מרבנן?

ירושלמי שביעית פרק ו ה"א

כתיב ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון ולמה יהושע ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן... הקיש ביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו ממה נתחייבו רבי יוסי בר חנינה אמר מדבר תורה נתחייבו הדא הוא דכתיב והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה הקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה והטיבך והרבך מאבותיך אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכו' אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו אבל אתם כיון שנכנסתם נתחייבתם אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב אמר רבי לעזר מאיליהן קיבלה עליהן את המעשרות מה טעם ובכל זאת אנחנו כורתיים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו.

נחמיה פרק י, א- לב

(א) ובכל זאת אנחנו כותבים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו:
(לב) ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד:

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו הל' טז

אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.
הרמב"ם פסק שקדושה שנייה קדשה מדאורייתא

מה תוקף קדושת הארץ למצוות התלויות בארץ בזמן הזה (לאחר החורבן)?

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו הל' טז

אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

רש"י גיטין ל"ו ע"א

בזמן שאי אתה משמט קרקע - כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ

רש"י סנהדרין כו ע"א

פוקו זרעו בשביעית - שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ.

ספר התרומה (הלכות א"י עמ' 65-71)

אלא הלכה דאף קדושת עזרא בטלה ובזמן הזה לא קדשה כלל לחיוב תרומות ומעשרות... מיהו יש לומר דאפי' למאן דאמ' אין קניין היינו כי עומדת בקדושתה למאן דאמ' קדשה לעתיד לבא אבל כיון דלהלכה לא קדשה לעתיד לבא א"כ לכולי עלמ' יש קניין להפקיע מיד מעשר דרבנן... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...

רדב"ז שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט

...ומיהו כיוון שאין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ נהי דפירותיהם וספיחיהם מותרים מ"מ צריך לאוכלם בקדושת שביעית. הלכך יש למצוא טעם על מה סמכו שאין מדקדקים בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית ונוהגים בה כשאר השנים. וי"ל דסמכו להם על הגאונים ז"ל דפסקו הלכה כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן וכיוון דעיקרו מדרבנן ואיכא מ"ד יש קניין לגוי להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליה במילתא דרבנן.
נראה שלדעת הרמב"ם קדושה שנייה לא בטלה, אך לדעת ספר התרומה וכן נראה בפרוש רש"י קדושה שנייה בטלה.

מצוות שביעית (שמיטת קרקעות) בזמן הזה

אפילו אם קדושה שנייה לא בטלה, האם מצוות שביעית נוהגת בזמן הזה?

גמ' מועד קטן דף ב ע"ב

תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש - זריעה וחרישה בשביעית מי שרי? - **אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא.** דתניא, רבי אומר: +דברים ט"ו+ וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים. רבא אמר: **אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא.**

רש"י מועד קטן דף ב ע"ב

בשביעית בזמן הזה - **דרבנן.**

אפילו תימא רבנן - דפליגי עליה דרבי, ואמרי **דשביעית בזמן הזה דאורייתא.**

גמ' מסכת גיטין דף לו עמוד א-ב

הלל התקין פרוסבול וכו'. תנן התם: פרוסבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה +דברים ט"ו+ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', עמד והתקין פרוסבול... ומי איכא מידי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? **אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: +דברים ט"ו+ וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים;**

ותקינן רבנן דתשמט זכר לשביעית. ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד והתקין פרוסבול. ומי איכא מידי, דמדאורייתא לא משמטא שביעית, ותקינן רבנן דתשמט? אמר אביי: שב ואל תעשה הוא. **רבא אמר: הפקר ב"ד היה הפקר...**

רש"י גיטין דף לו ע"א

בשביעית בזמן הזה - **והלל כרבי סבירא ליה** דאמר שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דרבנן הוא ואע"ג דהלל בבית שני הוה סבירא ליה לאביי דבבית שני **הואיל ולא היה יובל נוהג לא נהגו שמיטין מדאורייתא** ודאמרינן בערכין (דף לב:): מנו יובלות לקדש שמיטין מדרבנן קאמר ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי מנין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שיוכל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית **אבל בת"כ ראיתי דשביעית נוהג בזמן שאין יובל נוהג ואומר אני שהוא מחלוקת.**

בזמן שאי אתה משמט קרקע - **כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ.**

רבא אמר - **לעולם בין לרבנן דפליגי אדרכי ואמרי שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דאורייתא** ותקינן הלל דלא תשמט בין לרבי דאמר לאו דאורייתא ואמור רבנן דתשמט לא תיקשי דבר דבדבר שבממון אין כאן עקירת דבר מן התורה במקום סייג וגדר דהפקר ב"ד בממון היה הפקר.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הל' כה

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', **ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.**

שמיטת כספים לדעת הרמב"ם

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הל' ב

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים בשביעית אפילו בארץ.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הל' ט"ז

כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וגו' התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה, ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה.

שמיטת קרקע לדעת הרמב"ם

כסף משנה פ"ד הכ"ה

מדברי רבינו פה נראה שהוא סובר דאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה ופסק כההיא דת"כ משום דמשמע דההיא כחכמים דפליגי עליה דרבי והלכה כרבים, אבל קשה שהרי כתב בפ"ט ההיא דקתני רבי בזמן שאתה משמט כספים, ועוד דההיא דפרוזבול ליתא אלא אליבא דרבי... לפיכך נ"ל דלעולם כרבי ס"ל שהוא ז"ל מפרש הא דאמר רבי בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקעות לא אשמיטת קרקעות בשביעית קאמר דההיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית אלא ליובל קרי שמיטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעליהם. אבל קשה שכתב רבינו בפ"י ה"ט, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם הרי שכתב דשביעית בזמן שאין יובל נוהג אלא מדבריהם ואפילו שמיטת קרקעות. וי"ל דמדבריהם דקאמר לא קאי אלא להשמטת כספים דסמך ליה דאילו שמיטת קרקעות מדאורייתא נמי נהגה בכל זמן.

מהר"י קורקוס פ"ט ה"ב

... אבל לדעת רבי כ"ע מודו דגם שמיטת קרקע בשביעית בזה"ז היא מדרבנן, ומפרשים דשמיטת כספים קרי לשביעית לפי שאינה אלא בשביעית דיוכל אין שמיטת כספים נוהגת בו וכל דיני שביעית תלוין ביובל ונכללין בלשון שמיטת כספים... אלא ודאי אין שביעית לחצאין ושמיטת קרקע בזמן הזה מדרבנן היא גם לדעת רבינו. ואעפ"י שלא פירש כיוון שפסק ודאי דרבי הכי ס"ל וכאשר הכרעתי מההיא דמו"ק, ואפילו בעל העיטור דפסק כרבנן לא מפליג מידי בין כספים לקרקע, כל כשן לפי הלשון שמצאתי בספר כתיבת יד שכתב כן בפירוש מסכים על דעת כל המפרשים.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק י הל' ט

גרסת הכסף משנה

ובזמן שהיובל נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו.

גרסת מהר"י קורקוס

... ובזמן שאין היובל נוהג אין נוהג עבד עברי ולא בתי ערי חומה ולא שדה אחוזה ולא שדה חרמים ואין מקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם וכן שמיטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו.

ספר התרומות שער מה אות - דעת הרבי זרחיה הלוי (הרז"ה)

שביעית נוהגת רק ממידת חסידות

ספר כפתור ופרח פרק מט - דעת בעל העיטור

האמנם ה"ב העיטור סבירא ליה דשביעית והשמטת כספים בזמן הזה דאורייתא, ומביא ראיה מפרק הנזקין (גיטין נג, ב) הנוטע בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור, בשביעית בין במזיד בין בשוגג יעקור, ולטעמך תקשי לך היא גופא מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית. עוד מסכת משקין (מועד קטן ג, ב) יכול ילקה על תוספת שביעית. ש"מ דכולהו סבירא להו דאורייתא. ורבנן פליגי עליה דרבי אפילו מדאורייתא נהגא שמיטת כספים וקיימא לן (פסחים כז, א) הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו.

והא דמכריז רבי ינאי (סנהדרין כו, א) פוקו וזרעו בשביעיתא משום ארנונא, דפירש רש"י ז"ל דסבירא ליה כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן, לא דייק לך, דאפילו לרבנן דאמרי דאורייתא מפני האונסין מותר. והכי מוכח בירושלמי בסנהדרין (פ"ג ה"ה) ובשביעית (פ"ד ה"ב; פ"י ה"ג) בראשונה היתה מלכות אונסת הורה רבי ינאי שיהא חורש חרישה ראשונה, ולמסקנא דרבי ינאי אפילו דאורייתא קאמר.

ספר העיטור אות פ - פרוזבול

ומסתמא דאיכא למימר דאורייתא כרבנן מדגרסינן בהניזקין הנוטע בשבת בשוגג יעקור וכו' ואמרי' עלה מיכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מ"ש בשבת ומ"ש שביעית כו' גרסינן במשקין יכול ילקה על תוספת שביעית ש"מ דכולהו

סבירא להו דאוריתא. וקיי"ל הלכה כרבי [דף עו עמוד א] מחבירו ולא מחביריו. והא דמכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעיתא משום ארנונא ופריש ר"ש דס"ל כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן לא דייק לן דאפילו לרבנן דאמר מפני האונסין מותר והכי מוכח בירושלמי בסנהדרין ובשביעית בראשונה שהיתה מלכות אונסת הורי ר' ינאי שיהא חורש חריש שמעינן מיהא דר' ינאי אפי' בשביעית דאוריתא קאמר.

חזו"א שביעית סי' ג' ס"ק ח

ונראה דלענין שביעית בזמן הזה יש לסמוך שהוא מדרבנן שזו דעת הרמב"ם כיוון שפסק כרבי וכן משמע בלשון הרמב"ם פ"י ה"ט.

סיכום :

- רש"י וספר התרומה - בזמן הזה קדושת הארץ למצוות התלויות בה היא מדרבנן, ולכן מצוות שביעית הינה מדרבנן.
- דעת בעת העיטור - שביעית בזמן הזה מדאורייתא (דעת חכמים החולקים על רבי).
- רמב"ם - יש הסוברים בדעתו ששביעית בזמן הזה מדאורייתא ויש הסוברים בדעתו ששביעית בזמן הזה מדרבנן משום שתלויה בקיום מצוות היובל (כדעת רבי).
- דעת ר' זרחיה הלוי (הרז"ה) - שביעית נוהגת רק ממידת חסידות (אליבא דרבי).

דין פירות נכרי בארץ ישראל

מה דינם של פירות שגידל גוי בשביעית בקרקע שבבעלותו בארץ ישראל?

נחלקו בגמ' גיטין מז, האם יש קניין לנכרי להפקיע מן המעשר, וקיי"ל שאין קניין הגוי בא"י מפקיע מחיוב תרומות ומעשרות.

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הל' י

עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעוה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם **ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר.**

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על **הספיחין** אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם.

כסף משנה ... מה שאמרו אין קניין לגוי בארץ להפקיע מן המצוות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה כיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לגוי מעולם אבל בעודה ביד גוי מופקעת היא ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דווקא... פירוש דברי רבינו כן הם **גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרים**, כלומר מפני שהשדה של גוי **וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל**, הלכך מותרים... **לדעתו אין איסור ספיחין והפירות אינם קדושים.**

רדב"ז ...ומיהו כיוון שאין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ נהי דפירותיהם וספיחיהם מותרים **מ"מ צריך לאוכלם בקדושת שביעית**. הלכך יש למצוא טעם על מה סמכו שאין מדקדקים בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית ונוהגים בה כשאר השנים. וי"ל דסמכו להם על הגאונים ז"ל דפסקו הלכה כרבי דאמר **שביעית בזמן הזה דרבנן וכיוון דעיקרו מדרבנן ואיכא מ"ד יש קניין לגוי להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליה במילתא דרבנן**... **לדעתו אין איסור ספיחין אף הפירות קדושים.**
שו"ת אבקת רוכל סי' כד (ר' יוסף קארו)

א... ואם באנו לדון יותר טעם יש לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם **לכם ולא לגוי** ב. ועוד שהרמב"ם מפרש בפ"א מה' תרומות שמה שאמרו אין קנין לגוי בארץ להפקיע מן המצוות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאלו לא נמכרה לגוי מעולם **אבל כמו זה ביד גוי מופקעת**

היא ומה שפירותיה חייבים במעשר אלא בשמירחם ישראל דוקא.

ג. ...ועוד שמה שכתב בעל הגה"ה במה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה **לא הופקע בקנין הגוי הוא מיוסד ועל ששבת הארץ וקדושתה הם מן התורה בזמן הזה וזה אינו** שהרי כתב הרמב"ם בפ"ט מהל' שמטה דשמטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם.

...אח"כ כתבו לי מירושלים תותבב"א כי כן מנהגם מימי קדם **להפריש תרומה ומעשרות בשביעית מפירות שזרע הגוי בשדהו ונתמרחו ביד ישראל** וכמ"ש והנהגתי. גם אלה דברי הצעיר יוסף קארו.

בעל אבקת רוכל מבאר מספר טעמים לכך שאין קדושת שביעית בפירות בגוי: א. נאמר "והיתה שבת הארץ לכם" ולא לגוי; ב. אף שאין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ מ"מ כל שגדל אצל הגוי אין קדושה בפירות כפי שאין חיוב תרו"מ ג. שביעית בזמן הזה מדרבנן ונוכרי מפקיע קדושה מדרבנן.

פאת השולחן שביעית פרק כג סעי'ב

עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותיו מותרים שלא גזרו ספיחין אלא מפני עוברי עברה והעכו"ם אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. **ומותרין לאכלם בלא קדושת שביעית וחייבים בתו"מ ויפריש מ"ע** (כפתור ופרח וב"י ורמ"א ורדב"ז ומהר"ם חביב ושי"פ) **ויש אומרים דאין מותרין רק בקדושת שביעית ופטורין מתו"מ** (המבי"ט והמהרי"ט) **וסברא ראשונה עיקר. ומפרישין תו"מ ב ומ"ע לא ברכה**, ודין התו"מ כדין תו"מ בשל גוי דמעשרין והן שלו רק התרומה כ"ש נותנה לכהן ות"מ מוכרה לכהן ומ"ר ומ"ע הן שלו.

שבת הארץ פ"ד הכ"ט

כבר הוסכמה ההלכה שאין קדושת שביעית נוהגת כלל בפירות של נכרי וחייבים הם בתרומות ומעשרות כשגמרו ישראל

חזו"א סי' כ' ס"ק ז

נקטינן **לדינא דאין עובדים בשדה נכרי בשביעית שכן היא עיקר ההוראה, ונוהגים קדושת שביעית בפירותיהם**, ומעשרין אותן בלא ברכה....בדין ק"ש בפירות של נכרי שכתבו שדעת רוב האחרונים שאין בהם ק"ש, לא ידענא מי המה.... ננמצא דהפאת השולחן קבע המנהג להקל נגד המנהג הקדום להחמיר.

סיכום:

פירות שביעית שגדלו ע"י נוכרי בארץ ישראל, אין איסור ספיחין לכו"ע. והמנהג כדעת הכסף משנה כפי שכתב באבקת רוכל וכפי פסק פאת השולחן והרב קוק בשבת הארץ, שגם אין קדושת שביעית על פירות הללו. אכן הרדב"ז למד בדעת הרמב"ם שיש קדושה בפירות הללו וביאר את המנהג באופן אחר וכן דעת המבי"ט שיש קדושה בפירות. והחזו"א הלך בדרך זו.

פירות שגידל יהודי בקרקע של גוי.

האם מותר ליהודי לעבוד בשביעית בקרקע של גוי בארץ ישראל?

גמ' גיטין דף סב ע"א

מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית. מחזיקין? והאמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב: **אין עוודין עם העכו"ם בשביעית**, ואין כופלין שלום לעובד כוכבים! לא צריכא, למימרא להו אחזוקו בעלמא, כי הא דרב יהודה אמר להו אחזוקו, רב ששת אמר להו אשרתא.

תוספות ד"ה אין עוודין עם העכו"ם בשביעית

והא דקאמר בפרק זה בורר (סנהדרין דף כו.) גבי כהן וחורש יכול לומר לו אגיסטון אני בתוכה לא כמו שפי' בקונטרס שכיר לנכרי דהא משמע הכא דאסור ולא מסתבר לחלק בין חנם לבשכר אלא מפר"ת אגיסטון בקרקע שמקבלים מן המלך לפרוע כך וכך תבואה בשנה כדאמר התם לעיל מינה רבי ינאי מכריז פוקו וזרעו ארנונא בשביעית ושמא סכנת נפשות איכא אם לא יפרעו מס למלך **אי נמי קסבר יש קנין לנכרי בארץ להפקיע משביעית** אי נמי **שביעית בזמן הזה דרבנן** אע"ג דמדרבנן אסור לנכרי אחר גבי מלך התיירו.

משמע שלדעה שיש קניין לנוכרי להפקיע משביעית מותר ליהודי לעבוד בקרקע, אך לדעות שאין קניין לגוי להפקיע אין היתר לעבוד בקרקע של גוי.

ספר התרומה, (הלכות א"י עמ' 65-71)

אלא הלכה דאף קדושת עזרא בטלה ובזמן הזה לא קדשה כלל לחיוב תרומות ומעשרות... מיהו יש לומר דאפי' למאן דאמ' אין קניין היינו כי עומדת בקדושתה למאן דאמ' קדשה לעתיד לבא אבל כיון דלהלכה לא קדשה לעתיד לבא א"כ לכולי עלמ' יש קניין להפקיע מיד מעשר דרבנן... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...

פסק כדעה שקדושה שניה לא קדשה לעתיד לבא ולכן מותר ליהודי לעבוד בקרקע של גוי.

שו"ת מהריט"ץ (ישנות) סימן מז

אמנם כד עייננן שפיר נשכח דשרי מכמה טעמי חדא דמאי דאמר' דאין מחזיקין ידי גוים בשביעית במעשה היינו דוקא לעזור אותן בשביעית דמחזי כעובד בשביעית אע"ג דמן הדין מותר משום דלא הוי מחזיק ידי עובדי עבירה דגוים לא הוזהרו בכך ומאי דאמרו בגמרא פרק הנזקין אין עוודין עם הגוי בשביעית לאו משום מחזיק ידי עובדי עבירה אלא מפני הרואים שיראו אותם עוודין בשדה בשביעית יחשבו שהוא עושה בשדהו אבל מן הדין מותר דליכא מחזיק ידי עובדי עבירה

המהריט"ץ מבאר הטעם שהאסור לעבוד בקרקע של גוי הוא רק משום גזרה דרבנן שיחשבו שעובד בשדהו.

ביאור הגר"א יורה דעה סימן שלא ס"ק ו

(ליקוט) בזה"ל כו'. בסה"ת....ועוד כתב דבזה"ל יש קנין לעובד כוכבים בא"י כיון שהוא מדרבנן וכמו שכתבתי שם (לקמן בס"ק כ"ח) וכן בשביעית בזה"ל וכתב ובזה מתורץ קושית תוס' דסנהדרין כ"ו א' ד"ה אגיסטון כו' ומש"ש פוקו כו' משום ארנונא היינו אפי' בקרקע ישראל (ע"כ).

ביאור הגר"א יורה דעה סימן שלא ס"ק כח

[כח] ונ"ל כו'. ונראה דה"ה לענין קנין עובד כוכבים בזה"ל דרבנן יש קנין בא"י כמו בסוריא וערש"י בגטין שם ד"ה בסוריא כו' (וע"ל סוף ס"ק ו') וז"ש בס"ב בהג"ה וי"ח כו' אך לא נהגו כן.

שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נה

אחדשה"ט הנה הייתי בשבוע העבר בק"ק ווארשא כי הוצרכתי להעיד שם בהפאלאטא /במשטרה/ ויען כי כתב לי הה"ג אב"ד ביאליסטאק בעסק שמיטה האין להתנהג שם כי אם יחדלו מלעבוד תשם האדמה ולא יוכל להתקיים בא"י כתבתי לו שיבוא לווארשא ואראה לדבר עמו, והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנוכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור קרקע בא"י כיון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם בפרט כשמוכר ע"מ להחזיר דמהני בחמץ לא נאסר במתנה ע"מ להחזיר כמש"כ המג"א בשם הרדב"ז ובשביעית בזה"ל דאינו אלא מדרבנן פשיטא דאין להחמיר וזה פשוט, אמנם בזה לא השויתי עמו כי לדעתי כל ההיתר אינו אלא להפקיע קדושת שביעית מהפירות גם שהנכרי יוכל לעבוד אבל לא שהישראל יהא מותר לעבוד גם בשל עכו"ם והגם שהתוס' בגיטין ורש"י בסנהדרין דף כ"ו התירו לחרוש בשביעית בשל נכרי וגם התוס' בגיטין דף ס"ב כתבו דלמ"ד יש קנין להפקיע לנוכרי מידי שביעית מ"מ הא אנו קיי"ל כרבה דאין קנין לנוכרי לתו"מ =לתרומות ומעשרות= וה"ה לענין שביעית, אמנם הן דעתם כמש"כ הגאון מהרא"ו בשם סה"ת דלמ"ד שביעית ותו"מ בזה"ל דרבנן ממילא יש קנין לנוכרי, ואין ספק שאין זה דעת הר"מ ז"ל לענין תו"מ וה"ה לענין שביעית דאע"ג דאין שביעית בזה"ל מדאורייתא ואינו נוהג בשל עכו"ם מ"מ הא גם תו"מ בזה"ל דרבנן לדעת הר"מ ז"ל מ"מ נוהג בשל עכו"ם מדרבנן רק כשנתמרח ביד נכרי וגם נתגדל שליש ביד נכרי וה"ה בשל שביעית אע"פ שאין קדושת שביעית נוהג בפירות של נכרי מ"מ נ"ל שהישראל אסור לעבוד שדה נכרי, ומ"מ בכל מלאכות שאין אסורין מדאורייתא גם בזמן ששביעית נוהגת מה"ת יש להקל בשל נכרים דגם הישראל מותר לעבוד במקום הפ"מ לא במלאכות דאורייתא והן זריעה וקצירה ובצירה ואפשר דגם חרישה למ"ד דאינה אלא מדרבנן, והנה לא רציתי לתקוע עצמי במחלוקת על כן חתמתי עצמי על ההיתר אם יסכימו הב"ד שבירושלים, גם רצה הה"ג דביאליסטאק שגם הרב הג' מקאוונא יסכים והנה הרב הנ"ל שלח לידי ההעתק ובקש ממני שאכתוב לכ"ת שגם הוא יסכים לזה ולפ"ד טוב לעשות זכר לשמיטה שבכל מלאכות דאורייתא לא יעבוד ישראל, ולפ"ד שלא יהי' בזה הפ"מ אחר שכל מלאכות דרבנן מותרין להשקות את הזרעים וגם בחרישה אפשר בערב שמיטה עד ר"ה וגם לצורך י"ל דקיי"ל דחרישה לא מיתסר מה"ת וממילא מותר בשל נכרי, והנני שולח ההעתק ממכתב הרב דביאליסטאק שיחי'.

חזון איש שביעית סי' ג ס"ק ח

ונראה דלענין שביעית בזמן הזה – יש לסמוך שהוא מדרבנן שזו דעת הרמב"ם כיון שפסק כרבי... ומ"מ אסור מדרבנן אפילו בשל כותי דדוקא בסוריא יש קנין לנוכרי להפקיע אבל בארץ ישראל בזמן הזה – לא.

שבת הארץ פ"ח הל' ח אות ד-ה (שבת הארץ ד הל' כט ב2)

ויש אומרים שבזמן הזמן, ששביעית היא מדרבנן מותר לעשות כל העבודות בקרקע של נכרים. וק"ו שמותר לסייע לנכרי העובד גם בפועל בידים.

ועל פי זה יש מקום להתיר לישראל לעבוד את הקרקע בזמן הזה על ידי מה שמוכרים לנכרי הקרקעות כדין של מכירה. ואף על פי שאסור למכור לנכרי קרקעות בארץ ישראל מכל מקום במקום שאי אפשר למכור לישראל, ויש במניעת המכירה הפסד לישראל יש אומרים שמותר למכור לנכרי. וכיון שאי אפשר לבוא להתיר העבודה והתרת הפירות בהפקעת קדושת שביעית כי אם על ידי מכירה לנכרי, וכיון שההפסד גדול ואי אפשר לעמוד בשמירת כל דיני השביעית להרבה אנשים שיושבים בארץ ישראל על כן יש אומרים שמותר למכור לכתחילה לנכרי כדי להפקיע קדושת שביעית. ואחר כך מותר גם כן לישראל לעשות העבודה בקרקע ואין בה קדושת שביעית, כשנעשה אגיסטון ופקיד מן הנכרי על הקרקע. וסומכין על זה בשעת הדחק בזמן הזה, שמצרפין לזה גם כן מה שיש ספק במנין שנת השמיטה. אלא שעושים את העבודות שהן מן התורה, שהן זריעה וקצירה זמירה ובצירה על ידי נכרי. וגם חרישה עושים על ידי נכרי, אם אפשר הדבר שלא לעשות על ידי ישראל.

ספר השמיטה עמ' עמ' צ

ועל כולם סמכו רבנן הגאונים המתירים על הפסק המוסכם מרוב הראשונים והאחרונים **שבזה"ז שביעית דרבנן יש לכו"ע (גם אליבא דרבה) קנין לנכרי**, והיות שרוב הפוסקים ראשונים ואחרונים פסקו כרבי ששביעית בזה"ז דרבנן, כאשר האריכו האחרונים (ושם במבוא לס' שבה"א) להוכיח מסוגיות ומראשונים שהלכה בזו כרבי, **השוו לפיכך שביעית בזה"ז לדין סוריא** שאמרו (שם בגיטין) **מכיון שהיא דרבנן יש קנין לנכרי להפקיע קדושה**, דפריך שם על רבה מברייתא "ישראל שלקח שדה מעכו"ם וכו" ומשני הב"ע בסוריא דכבוש יחיד לא שמי' כבוש שהחויב רק דרבנן ואפי' לרבה יש קנין.

בפשטות נראה שאסור ליהודי לעבוד בקרקע של גוי הואיל וקדושה שניה לא בטלה ואין הנוכרי מפקיע מקדושת הארץ (ואף שאין איסור ספיחין בפירותיו ואפילו אין קדושת שביעית בפירות שגידל הגוי, מ"מ הקדושה לא פוקעת מאדמת ארץ ישראל גם שהיא ביד הגוי). אך יש דעות שהואיל ומצוות שביעית היא מדרבנן אזי יש קנין לנוכרי להפקיע את מצוות השביעית לגמרי מקרקע שבבעלותו, וכן לשיטת בעל התרומה שקדושה שנייה לא קדשה לעתיד הרי כל קדושת הארץ למצוות היא מדרבנן ויכול הגוי להפקיע מצוות שביעית לגמרי וכל ארץ ישראל כדין סוריא. רבי יהושע מקוטנא, ואחריו הרב קוק נקטו להתיר בשעת הדחק אך לא התירו ארבע מלאכות האסורות מן התורה אלא רק מלאכות שאסורות מדרבנן. החזו"א נקט להחמיר שאין היתר עבודת הקרקע ליהודי בקרקע של גוי.

איסור לא תחונם

כיצד הותרה המכירה לגוי ישנו איסור לא תחננם?

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק י הלכה ג

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות, ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשו שכונה ואין שכונה פחות משלושה, **ואין משכירין להם שדות**, ובסוריא משכירין להם שדות, ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שתיים, **מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע**, ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצנו.

שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו

ובאמת הה"ג הנ"ל **ברח מהזאב ופגע בו ארי** כי רוצים להמלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע...

ספר החינוך מצוה שלט

והרמב"ן זכרוננו לברכה כתב שדברי הרב בזה כענין המוזכר בראשון של תמורה [ד' ע"ב] דאמר רבא התם חולק על אב"י, דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי, משום דעבר אהרמנא דמלכא. והוא זכרוננו לברכה פירש בענין אחר, שמזהיר אותנו שלא נצמית הארץ ביד הגוים, כלומר שלא נמכרנה להם לצמיתות. ופירוש הכתוב כן, לא תמכור למי שיחזיק בה לעולם, וזהו הגוי, אבל הישראל יחזיר אותה, ואם התנה עם הגוי להחזירה מותר למכרה לו.

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סה

ונראה דאע"ג דשכירות קרקע בא"י לגוי אסורה מדרבנן מ"מ **אין בכלל הגזירה מכירה לזמן**, משום דאין זה בכלל מכירה האסורה מה"ת, ובשם שכירות ג"כ אינה נכללת, ע"כ אין לנו לחדש גזירה מדעתנו, וי"ל דבמלתא דלא שכיחא לא גזרו

רבנן, כה"ג דאמרי' בפ' הזהב לענין דמים הבאים מחמת מקח. (עה"ק יפו ת"ו, שנת תרס"ט).
לדעת הרמב"ן במכירה לזמן אין איסור לא תחנם.

בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה דף כ ע"א

כבר ידעת כמה החמירה תורה להרחיק עובדי האלילים מארצנו ומגבולנו ומבינותינו ובכמה מקומות האריכה להזהירנו להתרחק ממעשיהם מכאן אמרו לא תחנם לא תתן להם חן ר"ל לשבח ענינם ומעשיהם ואפילו יפי צורתם ותבניתם **וכן דרשו מכאן שלא נתן להם חנייה בקרקע** כדי שלא להתמיד ישיבתם בינותינו וכן דרשו ממנו שלא ליתן להם מתנת חנם שלא לגזלה למי שאנו חייבים לה ביותר כגון גר תושב והוא בן נח הגמור לקיים שבע מצות כמו שאמרה תורה לגר אשר בשערך תתננה ואכלה או מכור לנכרי ומ"מ פ' בתוספתא דוקא לגוי שאין מכירו או שהיה עובר ממקום למקום אבל אם היה שכנו או חברו מותר שהוא כמוכרן לו **הא כל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות ושמודות באלהות אין ספק שאף בשאין מכירו מותר וראוי** וכבר אמרו שולח אדם ירך לנכרי.
אין איסור לא תחנם במכירה לערבים שמודים באלוהות.

קריית ספר למבי"ט

אין מוכרים להם בתים בארץ ישראל שנאמר לא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע **שגורם ישיבתם בארץ.**
שו"ת שמן המור סי' ד (רבי מרדכי רביו רבה של חברון)

וגם דתיקון מכירה הלזו **היא הגורמת להיות לישראל חנייה בקרקע** שיקנו כרמים בארץ הקודש ...
שו"ת ישועות מלכו חלק יו"ד סימן נ"ה

והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור קרקע בא"י **כיון שהוא לטובת היישוב** פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם בפרט כשמוכר ע"מ להחזיר...
אין איסור לא תחנם כל שהוא לטובת היישוב.

רש"י מלובלין (מובא בהר צבי זרעים ח"ב סי' מו)

דוודאי שרי להחליף בתים בארץ ישראל עם העכו"ם **דאם היה כתוב בקרא לשון מכירה שאסור למכור להם**, אז היה שייך לדון בזה אי חליפין הוי כמו"מ. **אבל הכא כתיב בקרא לא תחנם ודרשין לא תתן להם חנייה בקרקע ומטעם שכתב הרמב"ם דמתחילה כשלא הייתה לו קרקע להעכו"ם הייתה ישיבתו ארעי ואתה נותן לו חנייה בקרקע ותהיה מעכשיו ישיבתו קבע בארץ מה שאין כן בחליפין שהעכו"ם כבר היה לו מקודם ישיבה קבועה בארץ וחנייה בקרקע, מה לי בית זה או זה שמחליף עימו, ואין שום סברה שיהא איסור בדבר ...**
במכירה לגוי שיש לו כבר בעלות על קרקע, אין בתוספת קרקעות ע"י מכירה זו איסור לא תחנם.

לסיכום:

יש דעות שבמכירה לזמן ולא לצמיתות אין איסור לא תחנם, כמו כן במכירה לגוי שמודה באלוהות (ישמעאלים) אין איסור לא תחנם, וכן אין איסור בעצם המכירה אלא בנתינת חניה ולכן כאשר המכירה היא לטובת וחיזוק היישוב אין איסור לא תחנם. וכן יש דעות שבמכירה לגוי שיש לו כבר בעלות על קרקע שרק מוסיפה לו קרקעות, אין איסור לא תחנם.

הערמה

וכי אין במכירת הקרקעות הערמה גדולה?

שו"ת ישועות מלכו (יורה דעה סימן נג)

ב"ה ל"ו למב"י תרמ"ט פה כפר גלאגאווה. אחר דשה"ט בדבר השמיטה, תמה אני הלא למכור הקרקע הוא היתר פשוט וכל ישראל הדרים בח"ל נוהגים כן, **הן לענין מכירת בכורים והן לענין מכירת חמץ בפסח והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה**, ואם כי בהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכר באשר הבטיח להם השי"ת וצויתי את ברכתי לא כן בזה"ז שבעו"ה מעט מן המעט אשר יש להם נחלת שדה, בפרט כי גדולי רבני ספרד אשר צפרנם עבה

מכריסם של חכמי אשכנז הם מתירים שיעבדו הנכרים בשביעית ע"י מכירה,.....אמנם אני לא כתבתי לא לאיסור ולא להיתר כ"א המכתב הראשון אשר כתבתי בהיתר המכירה, ומעולם לא עלה על דעתי שיהי' איש חושש בזה להחמיר: **אגרות הראיה שיב**

ובלבד שלא יוציא ח"ו לעז על היתר המכירה, שהתירים כאלה אנו נוהגים בדברים חמורים מאד, בבכור לעניין קדשים בחוץ, שבכרת לכמה רבנותא גם בזה"ז, ועוד כמה מילי, חמץ ושבת ורבית. ובאמת אין זו הערמה, כי ניחא לישראל לאפקועי האיסור ומשו"ה גמרו ומקנו.

נמצאנו למדים שמצאנו התרים בשעת הדחק, כי ניחא לישראל לאפקועי האיסור ומשו"ה גמרו ומקנו.

מכירה לא רשומה בטאבו

מה תוקפה של מכירת הקרקעות שאינה רשומה בטאבו?

הקדמה לבית רידב"ז

והנה מלבד שאסור למכור קרקע בארץ ישראל ומלבד עוד איסורים התלויים בזה, עצם גוף המכירה הלכה פשוטה **שבקרקעות לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות הממשלה**. וע"כ הגע בעצמך אם הרב דיפו כתב על חתיכת נייר שטר מכירה להערבי היחף שכל ארץ ישראל שביד היהודים שייך לו – האם בזה קנה הערבי ונפקעה א"י מן קדושתה והנייר הזה אינו ראוי אלא לצור עפ"י צלוחית....

תשובות מאת הרב יצחק אלחנן ספקטור

ב"ה יום א' כ"ה אייר תרמ"ח קאוונא

אל כבוד ידיד נפשי ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם סוע"ה וכו' כש"ת מו"ה שמואל סאלאנט נ"ו שוכט"ס, אחדשה"ט

כאשר באתי לפה ב"ה מן פ"ב בעש"ק בהצלחה והנני עייף ויגע מטרחות הדרך והיום מצאתי מכתב כת"ר אלי והנני להשיבו ע"ד מה שדרש כת"ר ממני איך דעתי במכירת הקרקעות לישמעאל ע"ד היתר בשביעית אם יהיה עשוי בערכאות או בשטר הנעשה בב"ד של ישראל

הנני להודיעו כי דעתי שיהיה מספיק בנעשה השטר בב"ד של ישראל לבד וביארתי זה בטוב טעם ב"ה בקונטרסי ואין לי כח להעתיק את דברי מקונטרסי בזה וכן במכירת חמץ ובשביטת בהמתו בשבת ובבכור ובדאורייתא ג"כ סמכין על קנינים שלנו ולא מהדרין שיהיו נעשים בקנינים של דיניהם וגם היכא דבעינן קנין משיכה בכל הנך סמכין על קנין החדרים שיהיה קנין חצר אגב קרקע אף דהשטר נעשה רק באופן המועיל רק בדינינו וע"כ אין להחמיר בזה.

כא בסיון תרנ"ה לרב אברהם גרינברג (עמ' רלה)

והנני להודיע כי כבר נשאלתי על ענין הזה בשנת השמיטה הקודמת בשנת תרח"ם והיתה תשובתי אז עם עוד רבנים גאונים מפורסמים יחי' כי יען שראינו שהדבר מגיע לפקוח נפשות רבות עניים ואביונים ע"כ הסכמנו להתיר באופן שימכרו את הכרמים והשדות והפירות על משך שתי שנים היינו שנת השמיטה ושנה שלאחריה לישמעאלים דוקא והמכירה יהיה בקנין כסף ושטר כדת ומתנין בפירוש דוקא שיועיל שטר וכסף של דיננו לקנין גמור ויהיה עשוי זה בב"ד של ישראל בעה"ק או בבד"צ של אשכנזים או בבד"צ של ספרדים **ואז יהיה מותר לעשות ע"י אינם יהודים וגם מלאכות דאורייתא וע"י עניי ישראל רק מלאכות דרבנן**.

תקנות לעסקאות מקרקעין תשל"ט (המכונות חוק הרב דרוקמן)

(1) עסקה לצורך קיום מצוות שמיטה, שנעשתה באישור של מועצת הרבנות הראשית לישראל או של מי שהיא הסמיכה, תהא תקפה אף אם היא לזמן ותהא נגמרת אף בלא רישום.

(2) עסקה כאמור בסעיף 1 תהא פטורה ממס שבח, מתוספת מס וממס בולים.

אין צורך שהמכירה תהיה ע"פ כללי ערכאות אלא העיקר שתהיה תקינה ע"פ בית דין של ישראל. ובנוסף לכך היום מדינת ישראל אישרה ונתנה תוקף חוקי למכירה זו גם אם אינה נרשמת.

בעוון שמיטה גלינו מארצנו

כיצד נבטל מצוות שמיטה שהיא הגורם העיקרי לגלותנו?

הקדמה לבית רידב"ז

עוד נתנו עיניהם על ארץ ישראל להרחיק את קץ משיחנו תקווה האמתית של ישראל אשר תלוי בקיום השמיטה כדכתיב והארץ אזכור כנ"ל **וזוהי הסיבה הראשונה שבגללה גלינו מארצנו הק'** ואנחנו סובלים צרות רעות ורבות. ובתחבולות ומרמה הטעו את הרב הגאון ר' יצחק אלחנן מקוונא ז"ל בהציעם לפניו אשר אם ישמרו שמיטה יש בזה סכנת נפשות, והנכרים יקחו בגזילה את אדמתם...

אגרות הראי"ה קפט

מכתב קדשו (של הרידב"ז) עם קונטרסו היקר הגיעני כעת ממש, **ודבריו הטהורים היו לי למלח על פצעי לבבי, אשר לא זורו ולא חובשו והשי"ת היודע כל תעלומות רק הוא יודע את לבבי המר על גורל מצות השביעית אשר בכל לבבי ונפשי, ובכל חיי רוחי ונשמתי הנני משתוקק וצמא לחזקה ולהחזיר עטרה ליושנה, ועיני רואות איך שאנחנו רחוקים עדיין מלהוציא אל הפועל את הדבר הגדול הזה.** וידעתי ברור, שאם לא יעשה ענין המכירה יעברו רבים מאד על כל איסורי שביעית בלי שום צד היתר כלל, ורשעים ירימו קרן לומר הותרה הרצועה לעקור מצות מן התורה בלא שום שאלה, ואין לשער כמה גדול חורבן תוה"ק וחילול ש"ש היוצא מזה, ע"כ הנני מוכרח לצאת בעקבות חז"ל בכלל "מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבילות" והוכרחתי לסדר זה ההיתר למוכרחים להשתמש בו, כאשר עשו כן בשמיטות שעברו....

אבל עלינו לעשות הכל בדרך שלו' ובדרך כבוד ואהבה, לשמו ית' ולאה"ק וליושבים עלי' ועובדים את אדמתה, לא באימים ובהפחדות משונות ובצעקות ומריבות. כ"א פשוט להודיע שההיתר הוא מדוחק גדול מאד מאד, ואחר כל דחקו הוא הפקעה של מצוה, א"כ המצוה החביבה ההקדושה, שזכינו ב"ה אחרי משך הגלות המר והארון שנוכל לקיימה על אדמת הקודש, חסרה היא לנו, ע"כ נעורר כל אשר נוכל כדי שיעלה דבר ד' בידנו ונוכל לקיימה, ולעזור לרבים להתחייב בה בלא פקפוק ולקיימה.

אכן מן הראוי לקיים את מצוות השמיטה אך עדיין רחוקים אנו מלהוציא לפועל דבר גדול זה.

ב. יסודות ההלכתיים לתקנת "אוצר בית דין"

מקור ראשוני "לאוצר בית דין"

תוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ה"ד)

ה"א: בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלוש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר.

ה"ב: "הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ועודדרין אותן ועושין אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסים אותן לאוצר שבעיר.

הגיע זמן זיתים שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר

ומחלקין מהן ערבי שבתות כל ואחד ואחד לפי ביתו.

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ז

ועשו להם תקנות מדבריהם, בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר, מתחילת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאייהן ומכניסין אותן לאוצר, וכשיבא זמן לקטת כל אותו המין כגון שבא זמן של (קציר) [קיש] ועת הבציר הגיע, ב"ד שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקין ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקין בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים, ונותנים לאוצר שלהן, ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן. **וכל זו התקנה והטורח של ב"ד, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה.**

וכשאין אוצר בעיר ולא בית דין, והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר, הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור, ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם. וזו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים (נח א), מפני שיש לה היתר בביעור מביתו.

הרמב"ן מבאר שהתועלת של "אוצר בית הדין" היא כדי למנוע מישראל לעבור על איסורי שביעית של אסיף מעבר למותר ואיסור סחורה.

התוספתא הוזכרה גם בפירושי הר"ש והרא"ש שביעית פ"ט מ"ח הרמב"ם לא הזכיר את התוספתא.

רדב"ז שמיטה ויובל פ"ז ה"ג ד"ה מחלקן

והשמיטת הן תוספתא דהיו שלוחי בית דין יוצאין וכ"ו לפי שאינה הלכה, אי נמי שאינה אלא בראשונה שהיו שם בית דין אוצרים ומחלקין וכתב משנתנו כצורתה.

בתקנת "אוצר בית דין" עולים מספר שאלות כיצד הדבר מותר

1. איסור קצירה ובצירה

כיצד התוספתא התירה לשלוחי בית דין איסור קצירה ובצירה?

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד

הלכה א

כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, ...הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה...**וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה**, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, **אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל**.

הלכה כב

הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר ואת ענבי נזירך לא תבצר, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה.

הלכה כג

וכיצד עושה תאנים של שביעית **אין קוצין אותן במוקצה אבל מייבשן בחרבה**, ולא ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה.

הלכה כד

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביוני עמך, **ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר**, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר.

חזון איש שביעית סי' ק"ה ד"ה דעת

...אבל דעת הר"מ פ"ד ה"א והכ"ב, דהקוצר כדרך הקוצרין והבוצר כדרך הבוצרין לוקה, ומשמע אפילו מן המופקר קאמר, וקרוב הדבר שאין לאו זה אלא בקוצר שדהו אבל קוצר שדה אחרים מדין הפקר אינו בכלל האזהרה

ס"ק ו ד"ה ומהאדתניא

ומשמע בתוספתא שם שבוצרין הכל בבת אחת ולא מעט מעט. **ויש ראייה מכאן דאף לדעת הר"מ אין איסור רק בבעלים**.

הגר"ש ישראלי, חוות בנימין (שם עמ' סח ד"ה ונראה)

אבל לרמב"ם שכל עיקר האיסור הוא כשעושים כדרך שעושים כל השנה, אם כן הדריכה בגת של הענבים וכל כיו"ב הם באיסור תורה, איך הותר להם לשלוחי ב"ד, אלא ע"כ מפני שכל האיסור הוא - **הבלטת הבעלות שיש בזה, וכל שנעשה במופגן על ידי שלוחי ב"ד שמראה שמן ההפקר זה נאסף כל עיקר האיסור אינו קיים**.

נמצא שאף לדעת הרמב"ם יהיה מותר לשלוחי בית הדין לבצור ולקטוף כמות מרובה הואיל ואין במעשיהם ביטוי של בעלות.

2. מצוות הפקרת הפירות ואיסור איסוף הפירות ע"ח לחלקם לעניים

וכי מותר לאסוף על מנת לחלק לאחרים?

מכילתא (שמות פר' כ אות ריד - לפי גי' הגר"א)

והשביעית תשמטנה ונטשתה – בעבודתה, ונטשתה באכילתה. אין אלא פירות (האילן פירות הארץ) מנין? ת"ל ונטשתה מכל מקום. דבר אחר והשביעית וגו' **שלא תאמר מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית מגיד שפורך בה פרצות** אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם. **מלבי"ם (התורה והמצוה שם)**

...ועוד מפרש שהנטישה הוא שיעזבם מרשותו שיהיה הפקר – לא שהוא ישים עליה גדר סביב והוא יחלקם לעניים, ופסק כן הרמב"ם פ"ג [צ"ל פ"ד] מהלכות שמיטה ויובל הלכה כד).

רמב"ם שמיטה ויובל פרק ד הלכה כד

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד **הכל שוין בכ"מ** שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר.

מעדני ארץ סי' ז ס"ק ב ד"ה ונראה

ונראה דמסיום דברי המכילתא שהוא פורך פירצות משמע ודאי דמה שאוסר המכילתא הכנסתם ע"מ לחלק לעניים הוא דוקא בכה"ג **שעושה כן כמנהג בעלים ומעכב על אחרים**. מה שאין כן אם זוכה בהם כשאר כל אדם שזוכה מן ההפקר אין שום רמז לזה במכילתא שיש בזה איסור תורה, וכן הבין גם המלבי"ם עיי"ש. וכמו כן נראה דכיון דפירות שביעית הם הפקר לכל אדם ואין להבעלים בהם שום טובת הנאה, מסתבר ודאי דאיסור גמור הוא לאסוף כל הפירות כמנהג בעלים אפילו על מנת לחלק לעניים כיון דחשיב בכה"ג כאילו הוא מכניסם לעצמו ועובר ודאי בעשה ואין צריכים שום דרשה לכך, ולעומת זה נראה דבכה"ג שאינו מעכב על שום אדם שפיר רשאי הבעלים לאסוף כל פירותיו ולהוציאם חוץ לשדהו ולהפקירם הפקר גמור לכל אדם... ובפירוש דברי המכילתא נראה שכוונתם לומר **שאסור לגדור את שדהו ולמנוע דריסת רגל של כל אדם אפילו אם דעתו על הוא על מנת לאוספן ולהפקירן אח"כ הפקר גמור**. דאי לאו קרא **דתשמטנה** היינו אומרים דכיון דעיקר רצון התורה הוא כדי שיאכלו העניים לכן אין שום חיוב על הבעלים ליתן דריסת רגל בשדהו אלא יכול שפיר לגדור את השדה וכשיבוא זמן אסיפת הפירות יאספם אז הבעלים עצמם ויוציאם לחוץ ויפקירם לכל אדם. וכמו שהוא עושה כן במוצאי שביעית מרביעה שניה ואילך. **ועל זה בא ציווי הכתוב של תשמטנה ונטשתה דבשנה השביעית לאו כל כמיניה לעשות כן...**

נמצא שכאשר האיסוף לא מבטא בעלות - מותר

3. בית הדין בימינו חתיר לשלוחי בית הדין עשית מלאכות לתועלת הפירות

התוספתא התירה לעדור תאנים, לבצור ענבים ולמסוק זיתים אך מניין ההיתר לשלוחי בית הדין לעבוד לצורך שימור הפירות?

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה **וימות כל עץ שבה**, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

הרא"ה קוק שבת הארץ פ"א ה"ה

וכן אין מכוונים, שהוא לקוץ את הקוצים היוצאים מן האילן, ומזיקים את הפירות. וזה אסור לכל הדעות, שאפילו להאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן – זהו דווקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה. אבל עבודה שהיא לצורך הפירות – לעולם אסורה, **שמה שהוא לצורך הפירות – הפקיעה תורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם**. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם.

חזו"א שביעית סי' כא אות יד

ונראה דהא דכתב רבינו ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ אין הכוונה דתיבש העץ ולא תעשה פרי לעולם אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו ... ומש"כ תעשה הארץ מליחה הוא טעם למה שסיים וימות כל עץ אבל אין כאן הפסד הארץ לשנה הבאה.

הגר"ש ישראלי חוות בנינין ח"ג עמ' תרכד

כל עיקר נאסר לאוקמי – בפירות שביעית עצמם, שכיוון שדינם להפקר, כל פעולה לשמירתם ממזיקים ע"י בעל העצים נראה שהוא מכין שלא להפקירם, דאטו בשופטני עסקינן, שיוציא הוצאות שלא יקבל תמורתם..... ואילו שלוחי בית דין הרי עושים זאת בתור פירות הפקר, ממילא הרי זה ... מותר לכל הדעות.

נמצא שאף לשיטת הרב קוק שאוקמי פירא לא הותר בשביעית מ"מ לשלוחי בית דין יהיה מותר.

4. מסחר בפירות שביעית

- כיצד רשאי בית הדין בימינו לגבות תשלום עבור הפירות?

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ו הלכה א

אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה.

בתוספתא הוזכר "שבית דין" שוכרין פועלין... ומחלקין מהן ערבי שבתות כל ואחד ואחד לפי ביתו.

חוות בנימין ח"ג סי צח עמ' תרכה (הגר"ש ישראלי זצ"ל)

ועל פי שנתבאר לעיל בהבנת התוספתא שדנה על המלאכות שנעשות ע"י שליחי בי"ד, שאלה הנהנים מן הפירות בערים ישלמו עבור ההוצאות הכרוכות ע"י שכירת פועלים לבצירה ומסיקה וכו', כן יש להביא בחשבון גם הוצאות המוקדמות שנעשות לצורך שמירת הפרי מקלקולו... כל זה ניתן לחישוב, שמקבלי הפרי המוכן ומגיע לידי הצרכנים יצטרכו לשלם תמורתם... באופן שיהיה להם (לשלוחי בית הדין) למחיה גם בשנת השביעית, בדרך של היתר, עם השמירה על ההלכה שהפירות יהיו מופקרים מיצדם, והשכר יחושב להם רק עפ"י מה שהשקיעו, ובתור שכר פועלים שמקבלים שכר לא עבור הפרי אלא עבור עמלם...

היום לבית דין אין קופה שממנה יוכל לשלם לשלוחי בית הדין. והתשלום שהצרכן משלם אינו על שווי הפירות אלא על הטרחה של שלוחי בית הדין משעת הגידול ועד הבאתם לידי הצרכן.

5. שקילה ומדידת פירות שביעית

כיצד שוקלים פירות שביעית בחלוקת אוצר בית דין?

משנה מסכת שביעית פרק ח משנה ג

אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ו הלכה ג

כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר.

פירוש הרא"ש (פ"ח מ"ג)

פירוש, מתוך שנמכרין באומד נמכרים בזול. ופריך וישקלו בליטרא ויצוו למוכרם בזול. ומוסיף עוד טעם לדבר דמתוך ששינו ממכרם מדרך כל השנים, ינהג בהם קדושת שביעית ולא אתי לזלזולי בהו, וגם נמכרים בזול...

הגר"א, שנות אליהו (שביעית פ"ח מ"ג)

והטעם בכולן משום ביזיון.

בפירות אוצר בית דין אין מכירה אלא חלוקה (התשלום הוא עבור הטרחה של שלוחי בית הדין), וידוע לכל שהם קדושים בקדושת שביעית ואין צורך לעשות היכר (ולא חוששים לדעת הגר"א). אכן אם מוכרים באותו מקום גם פירות שאינם בקדושת שביעית ולא ניכר שזו חלוקת אוצר בית דין, ראוי לחלק את פירות אוצר בית דין במאזנים שאין בהם מידה מדויקת.

6. אוצר בית דין בימינו גם בירקות

כיצד ניתן להקים אוצר בית דין בירקות, הרי יש בהם איסור ספיחין?

הגר"ר מרדכי אליהו זצ"ל - מאמר מרדכי ושבית הארץ סי' כג עמ' תרטז

ומכל מקום, אף שדעתי מעולם לא היתה נוחה בדין זה של "אוצר בית דין" בימינו, הצנעתי את דעתי משום "הנח להם לישראל", וכיום דעתי שעדיף לקנות דרך "אוצר בית דין" מאשר לקנות ישירות מירקנים שאינם יודעים את דין "הבלעה" בשביעית.

נמצא שאנו נוקטים בימינו ששביעית מדרבנן, כדעת הר"ש ועוד ראשונים ביחס לאיסור ספיחין וכל שהתחיל לגדול בשיטת אין בו איסור ספיחין ואפשר לחלקו לציבור דרך "אוצר בית דין".

7. מצוות ביעור בפירות אוצר בית דין

האם יש חובת ביעור בפירות אוצר בית דין?

תוספתא מסכת שביעית פרק ח

הלכה א

...הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומ' אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ר' שמעון אומ' עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור.

הלכה ב

מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על ביתו ואומ' אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו.

רמב"ן ויקרא כה, ז

למדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקירם.

בראשונה היו בית דין עושים אוצר בכל עיר ועיר.... ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן. וכל זו התקנה והטורח של ב"ד, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה: וכשאין אוצר בעיר ולא בית דין, והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר, הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור, ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם. וזו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים (נח א), מפני שיש לה היתר בביעור מביתו. נמצא שפירות אוצר בית דין שנמצאים באוצרות ובמחסנים והגיע זמן הביעור אין צורך להפקירם, הואיל והם עדיין הפקר ולא בבעלותו של איש. אכן דנו האחרונים האם יש צורך להפקיר פירות שנלקחו מ"אוצר בית דין" והגיע זמן הביעור כאשר הם ברשותו של אדם פרטי, ולמעשה אנו נוקטים שיש לקיים בהם מצוות ביעור.

ג. קיום השביעית במהלך הדורות

1. בתקופת האמוראים

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

משרבו האנסין, ומאי נינהו - ארנונא. כדמכריז רבי ינאי: פוקו וזרעו בשביעית, משום ארנונא. חזרו לומר: אוספין - כשרין.

...רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדייהו, אמר: איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה לההוא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו.

רש"י

ארנונא - מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורין מן השדה לשנה.

פוקו זרעו בשביעית - שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ.

אגיסטון - שכיר, וקרקע של נכרי הוא, אי נמי: משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש.

תוספות ד"ה משרבו האנסין ומאי נינהו ארנונא

וא"ת ומשום ארנונא התיירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא מדאורייתא וי"ל דמירי בשביעית בזמן הזה דרבנן אי נמי י"ל דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש.

2. בתקופה הקדומה לאחר גירוש ספרד (לפני חמש מאות שנה בערך)

שו"ת מבי"ט חלק ג סימן מז

שאלה נשאלתי על היהודים בני הכפרי' בארץ ישראל שזורעי' בכל שנה חטים ושעורים וזרעונים וצמר גפן ושאר דברים האין יתנהגו בענין התרומות ובמעשרות ושביעי' שהוא שנתינו...

ומכלל כל זה נראה כי ישראל שיש לו שדה שמכר מן הגוי או **אפילו שהיה שלו ממש ויש למלך או לעבדיו חלק מכל מה שיצא מן הזריעה, ואפילו לא יזרע אותו יכריחנו לתת לו החלק הנהוג אם היה זורע אותו שהוא מותר לחרוש ולזרוע בו דהוי כמו ארנונא** לפי רש"י ז"ל וכל הני רבנותא דסברי דשביעית בזמן הזה דרבנן פי' זה **ואינו צריך שיהיה אונס גדול**. ואם כן אם יש מי שזרע בזאת השנה של שמטה בשביל הארנונא שהוא חלק הנוגע למלך יר"ה או לעבדיו שהיה ברור וידוע לכל שיקחו ממנו שיווי החלק שהיה נוגע להם אם היו זורעי' ומפני זה זרעו אין עליהם אונס או קנס שיעקרו, **כי על זה הכריז רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעי' משום ארנונא** כדאי' פרק זה בורר ומשום דשביעית הוי דרבנן בזמן הזה וכמו שכתבתי למעל'....

ואם נאמר שבשביל הארנונא יוכל לזרוע כל השדה כי אי אפשר לצמצם חלק הארנונא, וכיון שצריך לזרוע יותר לחלק הארנונא יזרע כל השד'. אפילו הכי מה שישאר אחר שיתן חלק המלך יצטרך לנהוג בו מנהג פירות שביעית שלא יחזיק בו הוא, אלא שיהיה הפקר והוא יזכה ממנו כמו האחר' שזוכים מן ההפקר. וכלם יהיו חייבים להפקיר מה שנשאר בזמן הביעור. וגם כי אפילו הספיחים שעלו מאליהם בשדה של ישראל אסרוה וכל שכן מה שזרע הוא, כיון שמפני הארנונא זרע יהיה מותר לאכלם בקדושת שביעית כמו פירות האילן.

שו"ת מבי"ט חלק ב סימן סד

שאלה ילמדנו רבינו ישראל ששכר שדה מגוי לזמן עשר שנים במעות בעין בכל שנה ושנה והתנה עם הגוי שלא יסלקנו לזמן עשר שנים, והישראל הוריד בשדה ההיא אריסין גוים אשר היו אריסי בתי אבות בשדה ההיא. והגיע שנת השמיטה אם יניח הישרא' האריסין גוים לעבוד את האדמה בכל שנה כמנהג ויקח חלקו, הואיל והוא אינו אומר עתה לאריס לרדת והוא מעצמו יורד לתוך השדה או דלמא הואיל והקרקע הוא של זה הישראל כי שכירות ליומי ממכר הוא וחייב שהארץ תשבות מעבודה, האם לא יניח האריס הגוי לעבוד את האדמה... ואם ת"ל שיניח הגוי האריס לעבוד את האדמה כמנהגו להיות ששמיטת קרקעות הוא מדרבנן ואפשר שהגוי יכריח' בדיניהם לרדת לאריסותו, אם יכול הישראל השוכר להחזיקו ולת' לאריס תבוא' וזרעים לזרוע כי לא הותר כי אם להחזיקו בדברים וגם הוא מנהג לתת לאריס תבואה וזרעים כדי שיזרע ...

וישראל שמשכיר לגוי שדה שלו או שכר מגוי שדה **והשכירו לגוי קודם שנת שביעית לכמה שנים מותר דהוי כשוכר לגוי לכמה ימים לעשות מלאכה דיכול לעשות אפילו בשבת אבל להשכיר שדה לגוי בשביעית אסור** אבל שורו מותר להשכיר בשביעית דאינו מצווה על שביטת בהמתו בשביעית כדאיתא פ"ק דע"ז ... **וכדאי הם הסוברים דשביעית דרבנן לסמוך עליהם כ"ש בשעת הדחק**. ומענין פירות שביעית שגדלו בשדה הגוי בא"י, כתבתי בשמטות שעברו משנת ה'רצ"ב שהיתה שנת שמטה עד עתה כמה פעמים, שהם חייבים בביעור כמו שהוא כתוב אצלי בארוכ' נאם המבי"ט חשון השכ"ז שנת שמטה.

שו"ת מהר"ם גלאנטי סימן נז (רב בצפת)

שאלה על קרקעות שהם מנהר קאסומיאה להלן לצד צידון מה יעשו בשביעי' הכא בשנה הבאה שהיא שנת שמיטה, איך יתנהגו בה בשביל הגויים שמאיימין אותם שיקחו מהם שוורים וכל כלי המחרישה ושאר דברים, ילמדנו רבינו הדין ושכרו כפול מן השמים.

אבל קרקעות הללו כלם הם מהמלך יר"ה והם מוכרים אצלם לתת חומש למלך יר"ה וארבע ידות להם או כפי מנהג' ובשנה השביעית. **ימכרו כל אחד זכותו או חזקה שיש לו לגוי סתם אני מוכר לך כל זכות שיש לו בקרקע ואח"כ בשיעבור השביעית יחזור ויקנה אותה ולית בזה בית מיחוש כיון שאינו ארץ ישראל ממש כבושה תחת ידינו...**

ואם ח"ו אונסי /אונסים/ אותם מחמת המלך יר"ה שאין בידם להציל עצמם בלי עבודה בשביעית ואין יכול לעשות מציאות הנזכר לעיל למכור כל זכותם **כיון שכופין אותם אין להם אשם וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל משרבו האנשים והטילו מלכי גוים על ישראל לעשות מחנות לחייליהם התיירו לזרוע בשביעית דברים שצריכים להם עבדי המלך** וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהם הרי זה עושה ע"כ: הרי כתב כיוצא בהם בנדון דידן שהמלך רוצה שיזרעו וליטול חלקו וזה אפילו בארץ ישראל גמור הוא מותר כל שכן במקומות אלו דרבנן.

שו"ת שמן המור (הרב ר' מרדכי רוביין מחברון)

שאלה איש ישראל אשר קנה לו כרם בחברון **ויש לו חוכר גוי לעבודת הכרם**... כי בעיר הזאת אי אפשר לעובדה ולשומרה אלא ע"י גויים שידם תקיפה וגזלנים הם באישון לילה ואם לא יהיה ידי הגוי באמצע פשיטא שיחריבו אותה לקצץ נטיעותיה הטובות ... ולא יניחו בה זמורה ואשכול ענבים.

...אופן האחד למכור את כרמו לגוי מכירה גמורה וחלוטה גוף הקרקע ממש בשטר מפורש **לשתי שנים**... ושיחזור לו את כרמו תיכף אחר עבור שתי שנים...

3. בתקופה החדשה עם חידוש הישוב בארץ ישראל

ההבדל המשמעותי הוא שבימינו היתר המכירה מיועד להתיר ליהודי לעבוד בקרקע של הגוי כפי שהתבאר לעיל.

אלול תרמ"ז

הנצי"ב מוולוז'ין – אסר: "עלינו למלא אחרי מצוות השי"ת בלי שום הרהור ומחשבה, כמו שנאמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית... וציוויתי את ברכתי".

הרב שמואל מוהליבר מביאליסטוק – התלבט בדבר.

הרב מרדכי עלישברג מבוז'סק – אם נמצא היתר יש להתיר, ואף רצה להתיר כרבי ינאי בשעתו וכהמבי"ט בשעתו.

ראשית תרמ"ח

הרב יצחק אלחנן רבה של קובנה, הסתמך על שו"ת שמן המור להתיר אך לא פסק כן הלכה למעשה, ושלח את השאלה לרבני ירושלים.

סוף תרמ"ח

הרב שמואל מוהליבר, הרב ישראל יהושע מקוטנא, והרב שמואל קלפפיש מוורשא התירו ע"י מכירה הקרקע לגוי

והתירו לעניים לעבוד בעצמם בשדות.

-שו"ת ישועות מלכו חלק יו"ד סימן נה

ב"ה יום ד' פ' תרומה תר"ח"ם לפ"ק קוטנא. ... ומ"מ בכל מלאכות שאין אסורין מדאורייתא גם בזמן ששביעית נוהגת מה"ת יש להקל בשל נכרים **דגם הישראל מותר לעבוד במקום הפ"מ לא במלאכות דאורייתא** והן זריעה וקצירה ובצירה ואפשר דגם חרישה למ"ד דאינה אלא מדרבנן,

והנה לא רציתי לתקוע עצמי במחלוקת על כן חתמתי עצמי על ההיתר אם יסכימו הב"ד שבירושלים, גם רצה הה"ג דביאליסטאק שגם הרב הג' מקאוונא יסכים והנה הרב הנ"ל שלח לידי ההעתק ובקש ממני שאכתוב לכ"ת שגם הוא יסכים לזה ולפ"ד טוב לעשות זכר לשמיטה שבכל מלאכות דאורייתא לא יעבוד ישראל, ולפ"ד שלא יהי' בזה הפ"מ אחר שכל מלאכות דרבנן מותרין להשקות את הזרעים.

-הרב יצחק אלחנן הצטרף למתירים אך כתב "שהעבודה בשדות ובכרמים יהיו ע"י אינם יהודים".

-רבני ירושלים הרב דיסקין ורב שמואל סלנט, אסרו את העבודות בכלל.

שנת תרנ"ו

הרב נפתלי הרץ הלוי, והרב דיסקין התירו ע"י מכירה לגוי.

הרב שמואל מוהליבר אף התיר מלאכה ע"י ישראל.

שנת תר"ע

הרב קוק ממשיך לקיים את היתר המכירה לגוי, אך לא התיר מלאכות האסורות מהתורה לעשותם ע"י יהודי, ואף את הנטיעה אסר.